

Moerasparelmoervlinder.

Bont zandogje.

Recente vlindergeschiedenis

Vanaf midden negentiende eeuw krijgen we een steeds beter zicht op de ontwikkelingen van vlinders. Wat veranderde er allemaal? In dit artikel kijken we naar de periode van het midden van de negentiende tot voorbij het midden van de twintigste eeuw.

Midden negentiende eeuw woonden er (veel) minder mensen dan nu in ons land, maar toch werd er volop gebruik van gemaakt. Er was een enorme druk op de beschikbare middelen, waardoor bos ronduit zeldzaam was (op hakhoutbosjes na), alle graslanden klein waren en met een lage veedichtheid beweiden werden, dan wel met de zeis gemaaid. Waar de grond te arm was, waren eindeloze heidevelden, afgewisseld door grote hoogveencomplexen en vochtige beekdalen. Op sommige plekken werd de hei zo overbegraasd, dat het zand ging stuiven en uitgestrekte stuifzanden ontstonden die soms dorpen begroeven. Een eldorado? Wel voor de vlinderliefhebber (meestal een heer van stand), vermoedelijk niet voor de keuterboeren die soms nog in plaggenhutten leefden.

Grote veranderingen

Maar de eerste tekenen van verandering waren al zichtbaar. Stoommachines in boten en treinen maakten vervoer over langere afstanden mogelijk, en de landbouw in Nederland kwam onder druk te staan door graan uit het oosten en wol uit Australië. Hierdoor verdween de schapsherder van de hei en het kalkgrasland: het was simpelweg niet meer rendabel. Nu er aan het meeste intensieve grondgebruik een einde kwam (het hele landschap werd niet meer tot de grond begraasd/gekapt/gemaaid), zou het weleens zo geweest kunnen zijn dat er meer vlinders waren in de tijd van Heimans en Thijssen (rond 1900) dan rond 1850. Monitoringroutes waren er niet, dus echt weten doen we het natuurlijk niet.

Met de uitvinding van kunstmest begin 20e eeuw konden ineens veel meer monden gevoed worden. Voor onze vlinders leidde dit alles tot grote veranderingen (Lempke, 1936):

- Het intensieve gebruik van hakhoutbosjes stopt omdat veel alternatieve brandstoffen beschikbaar komen (olie, kolen, later gas). De bosjes worden gekapt of groeien door tot hoogopgaand dicht bos. Geleidelijk verdwijnen de vlinders die in open hakhoutbosjes en kreupelhout floreerden als de zilvervlek en het zilverstreephoibeestje. Bosparelmoervlinder en bruine eikenpage zijn er weliswaar ook nu in 2021 nog, maar ze zijn vergeleken met die tijd enorm achteruitgegaan. En die achteruitgang is

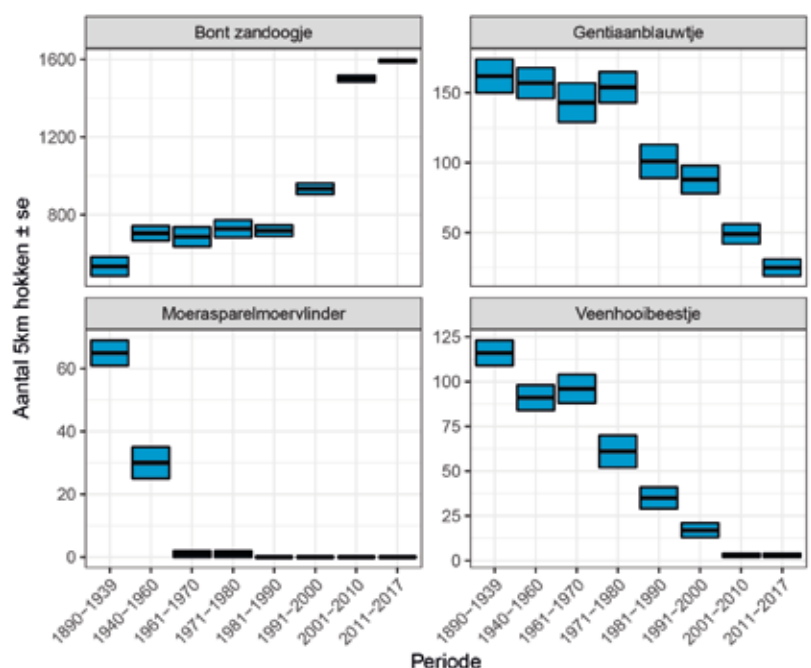
nog niet gestopt. Hoe lang houden zij het nog vol?

- Er wordt op grote schaal bos aangeplant, en oude hakhoutbosjes groeien hoog op, waardoor uiteindelijk grote weerschijnvlinder en bont zandoogje (figuur 1) in aantal gaan toenemen. Zo kende Snellen (1867) maar één opgezette grote weerschijnvlinder uit Nederland, terwijl Lempke (1936) al meldt “in loofbosschen in Ov., Gdl. En Lbg.” en vervolgens komt met een hele reeks vindplaatsen. Opvallend is ook dat hij deze soort niet voor Noord-Brabant noemt.
- Heidevelden verliezen hun functie en worden ten dele ontgonnen. Maar tot ver in de twintigste eeuw blijven de meeste soorten van heide volop aanwezig, omdat er nog steeds flinke oppervlakten over zijn en er nog nauwelijks stikstofdepositie is. Pas vanaf de jaren 1980 gaan deze soorten (flink) achteruit, zie bijvoorbeeld het gentiaanblauwtje (figuur 1).
- Hoogvenen worden waar mogelijk verder ontgonnen. Het veenhooibeestje (figuur 1) verdwijnt van steeds meer plekken. Pas eind twintigste eeuw

Tekst en foto's:

Chris van Swaay

De Vlinderstichting

Figuur 1. Geschatte verspreiding van vier voorbeeldsoorten sinds 1890.

In 1867 schreef Dr. De Gavere (in het Frans!) een uitgebreid verhaal over de vlinders die hij rond Groningen had gevonden (De Gavere, 1867). Het blijkt dat hij met name graag kwam in de vochtige graslanden ten zuidwesten van de (toenmalige) stad, rond de dorpjes Eelderwolde en Paterswolde. Soorten die hij hier van meldt zijn onder andere:

- Rode vuurvliinder: elk jaar op de vochtige graslanden.
- Gentiaanblauwtje: alleen op vochtige graslanden die elke winter onder water staan. Hij vliegt in lage aantallen in de maanden juli en augustus.
- Tijmblauwtje: vliegt samen met het gentiaanblauwtje, maar veel zeldzamer en enkele jaren ook niet gevonden. Vooral in 1851 algemeen.
- Moerasparelmoervliinder: gewoon.
- Zilveren maan: gewoon op de vochtige graslanden en veenweiden in juni, juli en augustus.
- Grote parelmoervliinder: hier wordt alleen vermeld dat er regelmatig een donkere variant van de vrouwtjes gezien kan worden. Vermoedelijk was de soort dus talrijk.

wordt hiermee gestopt. Opvallend is overigens wel dat Lempke in 1936 denkt dat zowel veenbesblauwtje als veenbesparelmoervliinder verdwenen zijn uit Nederland. Ze zijn dan al lang niet meer gezien. Pas in de jaren 1950 en 1960 worden meer vindplaatsen bekend. Het is niet duidelijk of die soorten zich toen (tijdelijk) hebben uitgebreid, of dat in de tijd van Lempke simpelweg niet op de goede plekken gezocht is.

- Vochtige hooilanden maken plaats voor moderne landbouw. Vrijwel alle vlinders van vochtige hooilanden, wijdverbreid rond 1850 (zie het kader voor een indruk van de vlinders direct buiten de stadspoort van Groningen) gaan achteruit. Maar er waren ontzettend veel vochtige graslanden, en de technische middelen waren beperkt. Pas in de twintig jaar na de grote ruilverkavelingen na 1950 verdwenen die graslanden helemaal, op wat restanten in natuurgebieden na. De rode vuurvliinder is de meest gevoelige soort (en ook rond

1900 al een van de zeldzaamste) en verdwijnt in 1947 als eerste vlindersoort uit Nederland. Ook de moerasparelmoervliinder (figuur 1) gaat hard achteruit en is inmiddels al weer jaren weg; zilveren manen zijn tegenwoordig beperkt tot een paar natuurgebieden.

Vanaf midden twintigste eeuw komen er nog veel grotere veranderingen met de grootschalige ruilverkavelingen. Maar daarover hebben we het al eerder gehad (Van Swaay, 2020).

Literatuur

- Gavere, C. de (1867). Notices sur quelques macrolépidoptères indigènes. Tijdschrift voor Entomologie 10: 185-197
- Lempke, B.J. (1936). Catalogus der Nederlandsche Macrolépidoptera deel I. Tijdschrift voor Entomologie 79: 238-316.
- Snellen, P.C.T. (1867). De Vlinders van Nederland: Macrolépidoptera, systematisch beschreven. Nijhoff, 's-Gravenhage
- Swaay, C. van (2020). Grote veranderingen in dagvlinderland. Vlinders 35 (4), 4-7

Gentiaanblauwtje.

Veenhooibeestje.

